GEMEENTE waadhoeke

‘Ljocht op it ferline, beakens foar de takomst’

Erfgoedbeleid
in Waadhoeke

Uitgangspuntennotitie

Ter bespreking in de kernsessie
van 1 juli 2025

adres
Harlingerweg 18
8801 PA Franeker

postadres
Postbus 58
8800 AB Franeker

online
www.waadhoeke.nl
info@waadhoeke.nl

telefoon
0517 380 380

Inleiding

Voor u ligt de uitgangspuntennotitie over erfgoedbeleid, ter bespreking in de kernsessie op 1 juli 2025.
In de notitie leest u de beleidsdoelen die we voor het nieuwe beleid in gedachten hebben. In de kernsessie verkennen we of we daarmee volgens u op de goede weg zijn. Met uw aanwijzingen passen we de doelen aan en werken deze in de beleidstekst verder uit.

Waarom erfgoedbeleid?
Waadhoeke, gelegen aan UNESCO werelderfgoed de Waddenzee kent een rijke historie. Het 'verhaal van Waadhoeke' wordt verbeeld in ons unieke en weidse landschap met kenmerkende terpen en dijken, de veelheid aan dorpen, kerken, pelgrimspaden en de historische academiestad Franeker met haar bolwerken, stadsstinsen en voormalige professorenhuizen. Het is een sportief verhaal van keatsen en fierljeppen en klinkt zowel in het Fries, Bildts als Franekers. Een verhaal met aantrekkingskracht, waarbij het UNESCO werelderfgoed Eise Eisinga Planetarium jaarlijks 100.000 bezoekers ontvangt.
Dit verhaal is ons erfgoed. Het laat zien waar we vandaan komen, wie we zijn en is een baken voor de toekomst. Daarmee geeft erfgoed ons herkenning, houvast en identiteit.

Samen met onze inwoners, musea, plaatselijke erfgoedorganisaties, het cultuurveld en bedrijven werken we continue aan het beheer en behoud van dit erfgoed.
Op onderdelen is al veel 'werk in uitvoering'; activiteiten en projecten die laten zien dat erfgoed in Waadhoeke de aandacht heeft, en dat de waarde van erfgoed wordt gezien. Overkoepelend beleid en een ambitie voor wat betreft de omgang met erfgoed ontbrak tot nu toe. Daar gaan we nu mee aan de slag.

Het doel van erfgoedbeleid is dat we maatregelen over ons erfgoed kunnen nemen die gebaseerd zijn op een langetermijnvisie. Deze langetermijnvisie komt voort uit een aantal uitgangspunten die we belangrijk vinden. In deze uitgangspuntennotitie formuleren we een drietal leidende principes die ons vervolgens helpen om de belangrijkste uitgangspunten te formuleren.

De definitie van cultureel erfgoed
Cultureel erfgoed is kortweg alles uit het verleden – en soms ook uit heel recent verleden – dat belangrijk is om te behouden en te beschermen. In de Erfgoedwet wordt het als volgt omschreven:

> "Uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden."

Integraal beleid
In Waadhoeke willen we de stap zetten van sectoraal naar integraal beleid. Erfgoed is bij uitstek een onderwerp dat zich leent voor een integrale benadering.
Erfgoedbeleid staat niet op zichzelf. Het heeft raakvlakken met ander beleid, zoals het beleid voor de fysieke leefomgeving, promotie en marketing, toerisme en recreatie, economie.
Voorbeelden van deze samenhang tussen erfgoedbeleid en ander beleid zijn: in de promotie en marketing van onze gemeente brengen we het Planetarium en onze musea onder de aandacht met het doel méér bezoekers voor Franeker en omgeving te interesseren.
Ander voorbeeld: bij de ontwikkeling van het beleid voor toerisme en recreatie maken we een plan voor de revitalisering van het oude stadhuis van Franeker. Tegelijkertijd maken we ook vanuit het erfgoedbeleid

(beschermen en behouden wat van waarde is) dit plan voor het oude stadhuis van Franeker. En daarmee snijdt het mes aan twee kanten.
Helaas is dat niet altijd het geval. Soms is er sprake van strijdige belangen tussen erfgoed en andere beleidsterreinen. Zo kunnen bij herverkaveling of herbestemming bijzondere landschapselementen verloren gaan.

Participatie en inventarisatie
Tijdens het beleidsonderzoek hebben we gesprekken gevoerd met erfgoedorganisaties en -instellingen en met andere betrokken partijen zoals bijvoorbeeld de provincie. Ook hebben we een schriftelijke enquête afgenomen onder deskundigen op het gebied van erfgoed (zoals lokale amateurhistorici). De uitkomsten van de gesprekken en de enquête gebruiken we bij het formuleren van het beleid.

Leidende principes

Een drietal leidende principes: bescherming, verbinding en bewustwording, geven richting aan het beleid. Hieronder lichten we deze principes toe.

1. Bescherming

- ✓ **Cultureel erfgoed is kwetsbaar; om die reden is het noodzaak dit goed te beschermen door erfgoed aan te wijzen, met zorg te beheren, te behouden of – waar nodig – af te stoten.**

Dit leidend principe gaat over de omgang met erfgoed en verwijst behalve naar het zorgvuldig beheer en behoud van erfgoed, ook naar het aanwijzen, herbestemmen of waar nodig afstoten ervan. Een voorbeeld: van drie karakteristieke boerderijen worden er twee behouden, terwijl er één bewust wordt afgestoten.

2. Verbinding

- ✓ **Cultureel erfgoed is verbonden met de fysieke leefomgeving, met toerisme en recreatie, promotie en marketing, economie en duurzaamheid.**

a) Dit principe verwijst naar de samenhang met andere beleidsterreinen. Ruimtelijke Ordening, toerisme en recreatie, promotie en marketing, economie en duurzaamheid. Het beschermen van erfgoed is een doel op zich, maar het verwijst ook naar de inzet van erfgoed als *instrument* om andere doelen te bereiken, zoals het bevorderen van toerisme en recreatie, of het verbeteren van het vestigingsklimaat voor bedrijven.

b) Een tweede, minstens zo belangrijk, principe is dat erfgoed mensen verbindt. Cultureel erfgoed weerspiegelt onze gemeenschappelijke identiteit (denk aan taal, gebruiken en klederdrachten), de typische eigenheid van een plaats of gebied (een bolwerk, dijk, terp of grachtengordel) of een specifieke periode in de tijd (een middeleeuwse stins of een bunker uit WOII). Die verbondenheid heeft ook te maken met het derde principe: bewustwording.

3. Bewustwording

- ✓ **De maatschappelijke waarde van cultureel erfgoed staat centraal in onze omgang ermee; het vergroten van de kennis over cultureel erfgoed draagt bij aan historisch besef.**

Erfgoed is overal om ons heen, zowel in de fysieke ruimte, als in de dingen die we doen en belangrijk vinden. Dankzij de zichtbare erfgoederen komen we méér te weten over onze geschiedenis. Archeologisch onderzoek, of bijvoorbeeld de restauratie van een gebouw, zijn belangrijk om verwijzingen naar die geschiedenis zichtbaar te maken, te bewaren en/of te herstellen. Aandacht voor erfgoed draagt dus bij aan ons historisch besef.
Dit historisch besef ‘ontstaat’ niet zomaar. Educatie is een belangrijk doel van erfgoedbeleid. Immers, naarmate onze kennis over erfgoed groter is, is onze betrokkenheid en waardering ervoor groter. Dit is bewustwording. Bewustwording leidt weer tot een grotere bereidheid om erfgoed goed te beschermen; dit weten we uit wetenschappelijk onderzoek.

Het verdrag van Faro

In ons beleid is het Verdrag van FARO onderdeel van de leidende principes. Het Verdrag van Faro (Portugal, 2005) is één van de Europese afspraken die er zijn gemaakt over het bewaren en beschermen van cultureel erfgoed. In FARO is in het bijzonder de maatschappelijke waarde, de betekenis, van erfgoed vastgelegd. Deelnemen aan cultureel erfgoed – om het te beleven, ermee verbonden te zijn en eraan te bij te dragen wordt gezien als één van de universele rechten van de mens. Het verdrag is in januari 2024 ook door Nederland ondertekend.

De indeling van cultureel erfgoed

Om in de beleidstekst een zo volledig mogelijk beeld van erfgoed te schetsen hebben we een indeling van erfgoed gemaakt. Deze indeling gebruiken we ook in de hoofdstukindeling in de beleidstekst en ziet er als volgt uit:

a. ONROEREND EN ROEREND ERFGOED
Bij onroerend erfgoed hebben we het bijvoorbeeld over gebouwen en begraafplaatsen, maar ook in het landschap vinden we erfgoed, zoals archeologische vindplaatsen, dijken en terpen, en state- en stinzenterreinen.
Roerend erfgoed, of 'cultuurgoed', dat zijn de objecten, collecties en verzamelingen die we in musea, bibliotheken en archieven bewaren. Geschriften, beeldende kunst (zoals schilderijen en beeldhouwwerken), religieuze objecten (zoals kerkorgels) en archeologische vondsten worden er ook toe gerekend.

b. MATERIEEL EN IMMATERIEEL ERFGOED
Een tweede indeling die gemaakt wordt is die in materieel en immaterieel erfgoed. De roerende en onroerende goederen tezamen vormen het materieel erfgoed. De verhalen, de taal, de gebruiken, rituelen en tradities, met elkaar vormen die het immaterieel erfgoed. Ook dans, muziek, toneel en sporten als het fierljeppen en kaatsen, worden tot het immaterieel erfgoed gerekend. Het immaterieel erfgoed is naast het roerend en het onroerend erfgoed de 3e categorie in onze beleidstekst.

c. ERFGOED NAAR FUNCTIE
Een laatste indeling die je kunt maken is er eentje waarbij we kijken naar het 'gebruik' of de functie van het erfgoed. De lijst van erfgoed naar functie is lang en breed en beslaat zowel roerend als onroerend erfgoed. Het kan daarbij bijvoorbeeld gaan om industrieel, militair, literair, religieus (waaronder funerair), mobiel, varend, vliegend, klinkend of groen erfgoed.

Specifiek beleid
Specifiek maken we beleid voor deze onderdelen van erfgoed:
1e Onroerend erfgoed: hiertoe rekenen we stads- en dorpsgezichten, behoudenswaardige panden, molens, boerderijen, kerkgebouwen en torens, begraafplaatsen, landschapselementen (terpen, state- en stinzenterreinen) en archeologie (vindplaatsen).
2e Roerend erfgoed omvat de bibliotheken en archieven, het beeldend erfgoed zoals beeldende kunst (binnen en buiten), en foto, film en audio.
In Waadhoeke is speciale aandacht voor klinkend erfgoed (kerkorgels) en voor onze bijzondere musea, collecties en verzamelingen en het werelderfgoed het Planetarium van Eise Eisinga. Als laatste zijn ook de archeologische vondsten onderdeel van alles wat roerend erfgoed is.
3e In het hoofdstuk over immaterieel erfgoed formuleren we beleidsdoelen over de omgang met taal, verhalen, rituelen en tradities. Ook podiumkunsten en sporten komen aan de orde.

Maar eerst formuleren we met de leidende principes in gedachten een aantal 'algemene' doelen; deze doelen streven we na voor àl het erfgoed.

Algemene beleidsdoelen

Het aanwijzen, behouden, beheren en beschermen van cultureel erfgoed heeft een doel en belang in zichzelf, omdat het noodzaak is kwetsbaar erfgoed te beschermen. Immers, “alles van waarde is weerloos” (Lucebert).

Goed beheer

Een algemeen doel van erfgoedbeleid is dat, om erfgoederen goed te kunnen beschermen, deze allereerst zorgvuldig beheerd en behouden moeten worden. Dit is in de Erfgoedwet (1 juli 2016) zo vastgelegd. Daarom zijn er regels nodig voor het aanwijzen, herbestemmen en afstoten ervan.
Sinds de inwerkingtreding van die wet hebben gemeenten de wettelijke plicht een gemeentelijk register van erfgoederen te onderhouden. De registratie van alles wat van waarde is om te behouden voor de toekomst is een belangrijk instrument waarmee dit ook daadwerkelijk wordt geborgd. In de beleidstekst gaan we in op de middelen en maatregelen die we kiezen bij de uitvoering van het beleid.

Duurzaamheid

Erfgoedbeleid streeft tevens naar het duurzaam behouden, benutten en doorgeven van cultureel en historisch erfgoed aan toekomstige generaties. Erfgoed sluit hiermee aan bij de duurzaamheidsambities van de gemeente Waadhoeke, waarin energieneutraliteit in 2040 en zorgvuldig ruimtegebruik, inclusief het behoud van landschappelijke en cultuurhistorische waarden, centraal staan. Erfgoed wordt zo niet alleen behouden, maar levert ook een zichtbare bijdrage aan een duurzame leefomgeving. Denk daarbij aan historische gebouwen die goed worden onderhouden die een nieuwe maatschappelijke functie krijgen in plaats van dat ze gesloopt of nieuw gebouwd worden (wat veel nieuwe energie en grondstoffen vergt).
Duurzaamheid vormt daarbij een integraal uitgangspunt: door in te zetten op energiezuinige restauratietechnieken, herbestemming van monumentale gebouwen en het gebruik van milieuvriendelijke materialen, draagt het beleid bij aan de gemeentelijke duurzaamheidsdoelstellingen.

Toegankelijkheid

Eén van de uitgangspunten van het Verdrag van Faro is dat erfgoed voor iedereen toegankelijk moet zijn.
In de Nota Herijking cultuurbeleid Waadhoeke (2023) is de ambitie geformuleerd erfgoed een prominentere plek te geven in de uitvoering van het cultuurbeleid, met als doel ‘het verhaal van Waadhoeke’ completer, zichtbaarder en toegankelijker te maken.

Educatie en onderzoek

Feit is dat, naarmate we ergens meer over weten, onze betrokkenheid en waardering ervoor groter is. Naast beheer en onderhoud, registratie en toegankelijkheid, is het vergroten van de kennis over erfgoed dus een belangrijk beleidsdoel.
In het primair en voortgezet onderwijs is het dan ook wettelijk verplicht aandacht te besteden aan erfgoededucatie. Kennis over erfgoed helpt jeugd en jongeren bij hun algemene ontwikkeling en identiteitsvorming. In erfgoededucatie ervaren leerlingen dat de eigen omgeving betekenis heeft en dat cultueel erfgoed ook met henzelf te maken heeft.

Specifieke beleidsdoelen

Monumenten (en interieurs)

- inzichtelijk maken van de behoudenswaardige panden en objecten in Waadhoeke (inventarisatie);
- harmonisatie van de regels m.b.t. behoudenswaardige panden en objecten;
- het aanwijzen van gemeentelijke monumenten;
- het aanwijzen van karakteristieke panden en objecten;
- het aanwijzen van beeldbepalende panden.

Voorbeeld: gebouwde monumenten zoals woningen en boerderijen die we de moeite waard vinden om te behouden en te beschermen kunnen een monumentale status krijgen. Er bestaan rijks-, provinciale en gemeentelijke monumenten. In Waadhoeke zijn meer dan 500 rijksmonumenten, en zes door het Rijk aangewezen beschermde stads- en dorpsgezichten. Er zijn in Fryslân geen provinciale monumenten, en er is in Waadhoeke één bouwwerk met een gemeentelijke monumentale status; de fabrieksschoorsteen in Winsum. Ook zijn er de monumenten op de werelderfgoedlijst van Unesco; Waadhoeke komt met de Waddenzee en het Koninklijk Eise Eisinga Planetarium zelfs twee keer op deze lijst voor.

Funerair erfgoed

- Het beschermen van historisch betekenisvolle graven en grafbedekkingen van opvallende kwaliteit;
- Het aanwijzen van grafmonumenten als gemeentelijk monument (hier ligt een relatie met de objecten bij het thema gemeentelijke monumenten);
- Het aanwijzen van begraafplaatsen als gemeentelijk monument.

Archeologie

- Inzichtelijk maken waar in de gemeente naar alle waarschijnlijkheid archeologische waarden aanwezig zijn;
- Richting geven aan het archeologisch onderzoek binnen de gemeente.

Landschap inclusief stad en dorpen

- Het inventariseren en waarderen van cultuurhistorische en landschappelijke waarden;
- Het actualiseren en harmoniseren van regels omtrent de bescherming van cultuurhistorische en landschappelijke waarden.

De Landschapsbiografie *Het verhaal van Waadhoeke, 3000 jaar leven met water* vertelt het verhaal van het landschap van Waadhoeke. Hoe het landschap is ontstaan, hoe het zich heeft ontwikkeld en welke kwaliteiten aan het landschap kunnen worden worden toegedicht. Het is geen visie, het is een beleidsneutraal, beschrijvend verhaal. De landschapsbiografie wordt gebruikt bij het maken van nieuw beleid, zoals de Omgevingsvisie.

Bibliotheken en archieven

- Bibliotheken: Het verzamelen, beheren en toegankelijk maken van erfgoed, met een focus op het bewaren en digitaliseren van historische en culturele documenten.

- Gemeentearchief: Het verzamelen, beheren en toegankelijk maken van historische documenten, foto's en andere materialen die waardevol zijn voor het begrip van de geschiedenis en identiteit van de gemeente.
- Fries Film Archief: We hebben aandacht voor audiovisuele documentatie. Behalve dat analoge media (foto, film en video) zélf erfgoed zijn, bevatten deze media historische informatie die het bewaren waard is. Dankzij dit materiaal blijft de geschiedenis in beeld en geluid bewaard en toegankelijk.

Beeldende kunst

- Behoud en beheer van beeldende kunstwerken in de openbare ruimte en de gemeentelijke collectie zoals deze wordt beheerd in Museum Martena en het Planetarium. Dit omdat kunstwerken deel uitmaken van de culturele en historische context van de Waadhoekse samenleving.

Klinkend erfgoed

- Het klinkend erfgoed in de vorm van historische kerkorgels meer bekendheid geven én weer vaker laten klinken.

Musea en andere erfgoedorganisaties

- We werken samen met culturele- en erfgoedorganisaties om ‘het verhaal van Waadhoeke’ te ontsluiten voor onze inwoners, toeristen en andere geïnteresseerden.

UNESCO Werelderfgoed Eisinga Planetarium

- Behouden, beschermen, toegankelijk houden en uitdragen van dit uitzonderlijk cultureel erfgoed, zodat mensen de waarde ervan kunnen ervaren en ervan kunnen leren.

Collecties en verzamelingen

- Behouden en toegankelijk houden van de gemeentelijke collecties zoals deze worden beheerd in en door Museum Martena en het Planetarium. Dit omdat betreffende collecties deel uitmaken van de culturele en historische context van de Waadhoekse samenleving.

Taal

- Waadhoeke is een unieke meertalige gemeente. Daar zijn we trots op, dat willen we behouden en versterken. We streven dan ook naar meer gebruik van het Fries, Bildts en Franekers in een meertalige gemeente waar het vanzelfsprekend is om deze talen naast en door elkaar te gebruiken.

Podiumkunsten

- Podiumkunsten zoals muziek, dans en theater zijn niet alleen op zichzelf een vorm van levend cultureel erfgoed, maar ook een krachtig middel om andere vormen van erfgoed zichtbaar te maken, over te dragen en te versterken. Via de podiumkunsten worden kennis, vaardigheden en tradities doorgegeven, wat bijdraagt aan de continuïteit van cultureel erfgoed. Zo kan bijvoorbeeld een toneelstuk in streektaal bijdragen aan het behoud van regionale identiteit, of kan traditionele klederdracht onderdeel zijn van een dansvoorstelling waarin lokale gebruiken tot leven komen.

Sport

- Behoud en verdere ontwikkeling van de specifiek Friese sporten: keatsen en fierljeppen, waarbij de nadruk ligt op het stimuleren van deelname, het behouden van vrijwilligers, het verbinden van mensen met dit cultureel erfgoed en het verbeteren van de zichtbaarheid ervan.

De uitvoering van het beleid

Na het vaststellen van de beleidstekst/visie gaan we aan de slag met het maken van een uitvoeringsprogramma waarin we de instrumenten bespreken die we willen gebruiken bij de uitvoering van het beleid.
Instrumenten zijn 1e de maatregelen die we kunnen nemen (bijvoorbeeld om de toegankelijkheid te vergroten) en 2e de maatregelen en (subsidie)regelingen die we kunnen maken voor inwoners en organisaties (bijvoorbeeld voor de verduurzaming van gebouwen).
Een derde belangrijk instrument dat gemeenten sinds de inwerkingtreding van de Erfgoedwet in handen hebben gekregen is de registerplicht. Het registreren van erfgoed dat we willen beschermen en behouden (zoals gebouwen met een monumentale status, archeologische vindplaatsen en vondsten, beeldende kunst collecties en audiovisueel materiaal) is sinds 1 juli 2016 een wettelijke taak voor gemeenten.
Verder gaan we een erfgoedprogramma onder de Omgevingswet maken (dat programma gaat over het erfgoed in de fysieke leefomgeving).

Harmonisatie van bestaande regelingen

Aangezien Waadhoeke een samenvoeging is van vier afzonderlijke gemeenten ontbreekt b.v. een gemeentebrede regeling ter bescherming van cultuurhistorische en landschappelijke waarden. Alle regelingen die te maken hebben met erfgoed worden tegen het licht gehouden en waar nodig aangepast.

Monitoring en evaluatie

Het erfgoedbeleid willen we vaststellen voor een periode van zes jaar, maar beleid is niet statisch, het wordt uitgevoerd in een voortdurend veranderende omgeving met veranderende inzichten. Na een uitgebreide evaluatie van de Erfgoedwet is in 2024 een aanpassing van de wet aangekondigd. Om die reden stellen we het beleid regelmatig bij door het te monitoren en periodiek te evalueren. In de beleidstekst werken we deze systematiek uit.